

SADƏ İNSANIN BÖYÜK ƏMƏLLƏRİ

İnqilab KƏRİMOV,
sənətşünaslıq elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü

Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrı barədə düşünəndə, mədəniyyətimizin və ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələrindən biri – müəllim, şair, yazıçı və dramaturq Abdulla Şaiq yadıma düşür. Onun mehriban çöhrəsi, düşüncəli, qayğılı baxışları gözlərim önündə canlanır. Abdulla Şaiqin həmin teatrda ədəbi hissə müdiri işlədiyi illər rejissor və aktyorların həvəslə, şövqlə çalışdığı, mükəmməl tamaşalar yaratdığı dövr idi. O, gənc kollektivin təşkilatçı möhkəmlənməsi, sənətkarlıq cəhətdən yüksəlməsi, burada mənəvi iqlimin saflaşması uğrunda fədakarlıqla çalışmışdı. Ağadadaş Qurbanov, Məmmədəğa Dadaşov, Əliməmməd Atayev, Məhərrəm Haşimov, Yusif Dadaşov, Kərim Həsənov, Susanna Məcidova, Hüseynağa Sadıqov, Zəfər Nemətov və digər gənc aktyorlar onun bilavasitə tərbiyəsindən və qayğısından bəhrələnmişdilər.

Repressiya illərinin yaratdığı ab-hava, mənəvi iqlim yaxşı deyildi. Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının yoxluğundan, ixtisaslı rejissorların olmamasından istifadə edən teatrın bədii rəhbəri Q.Kornelli həm pyes yazır, həm tərcümə edir, həm də özü əsərləri tamaşaya hazırlayırdı. O vaxt Azərbaycan uşaq teatrında əsas sima hesab olunan Q.Kornellinin səhnə sənəti, aktyor ifası, bədii tərtibat, tamaşa haqqındakı səhv mülahizələri yaradıcılıq və təşkilatçılıq işində olduğu

kimi aktyor kadrları yetişdirmək sahəsinə də öz mənfi təsirini göstərirdi. Coşğun enerjiyə malik, yaratmaq, işləmək arzusu ilə yaşayan istedadlı gənc aktyorlar teatr daxilindəki darıxdırıcılıq mənəşində boğulur, nəyin isə çatışmadığını duyurdular.

Tamaşalarda formalizm, naturalizm, mücərrədlik baş alıb gedirdi. Səhnədə hoqqabazlıq etməyin, dəmir saqqal taxmağın əleyhinə çıxmaları isə gənc aktyorlara baha otururdu.

Teatrın belə çətin vaxtında Abdulla Şaiqin işə başlaması gənc yaradıcı kollektivin böyük ruh yüksəkliyinə səbəb oldu. Doğrudur, A.Şaiqdən iki il əvvəl, yəni 1935-1937-ci illər ərzində kollektiv çox çətinliklə olsa da “Qaralar ölkəsində”, “Çelyuskinçilər”, “Döyüş”, “Nərgiz”, “Seryoja Streltsov” kimi maraqlı əsərləri tamaşaya qoymuşdu. Lakin o tamaşalar tezliklə gözdən salınmışdı.

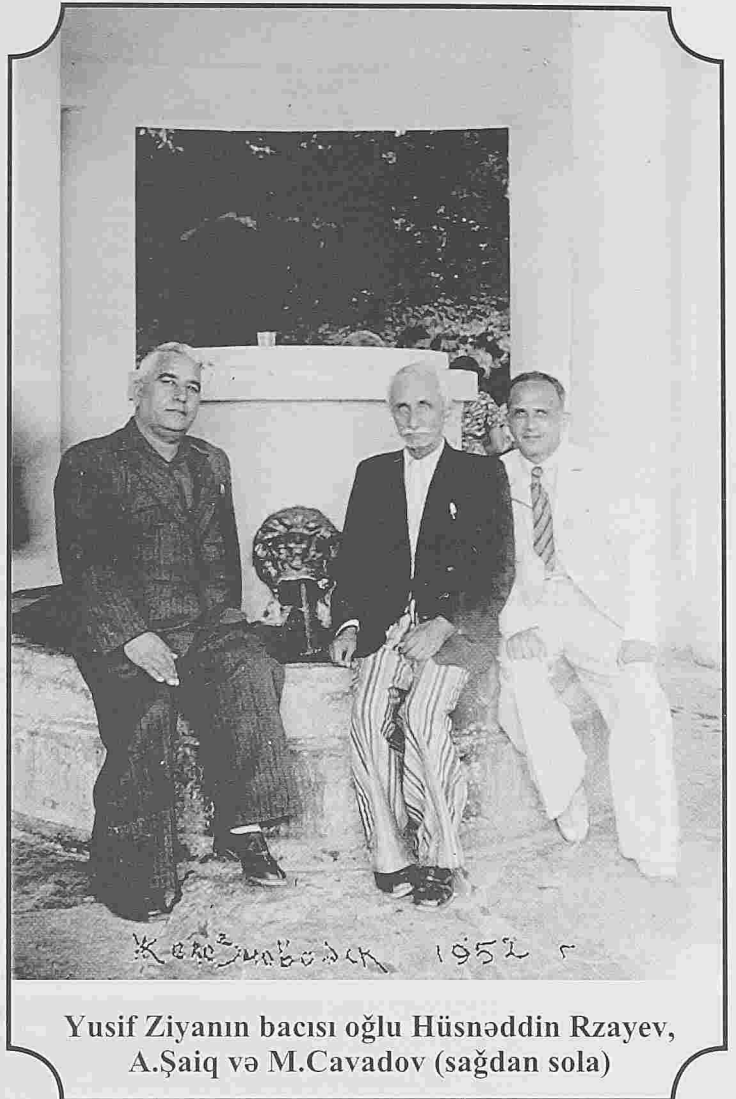
Özünün bütün şüurlu həyatını gənc nəslin təlim və tərbiyəsi işinə həsr etmiş A.Şaiq teatra həm uşaq psixologiyasını yaxşı duyan, təcrübəli, savadlı müəllim, işgüzar, səmimi vətəndaş, həm də özünəməxsus yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə malik dramaturq kimi daxil oldu. Onun gənclər teatrı üçün yazdığı “Xasay”(1937), “El oğlu”(1939), “Vətən”(1941), “Ana”(1942), “Fitnə”(1947), “Qaraca qız”(1948) və “Bir saat xəlifəlik”(1959) pyesləri kollektivin yaradıcılıq inkişafına müsbət təsir göstərdi.

A.Şaiq dramaturji yaradıcılığına başqa janrlara nisbətən xeyli gec başlamışdı. Səhnə əsərlərini qələmə alarkən o, şair, nasir, mütərcim və müəllim kimi tanınmışdı. Bununla belə, A.Şaiq hələ 1910-cu ildən kiçik həcmli pyeslərə maraq göstərirdi. Ədibin istər tarixi, istərsə də müasir mövzuda yazılmış ilk pyesləri tərbiyəvi nöqtəyi-nəzərdən qiymətli idi. Onun savadsızlıq əleyhinə aldığı “Çoban Məmiş”(1910), uşaqlar arasında tərbiyə məsələlərindən danışan “Ürək tikmək, yaxud qurban bayramı” (1913), “Danışan kukla”(1913), ailədə uşağa düzgün tərbiyə verməmək üsulunu tənqid edən “Şıltaq qız” (1914) və uşaqlara təbiətdəki ayrı-ayrı hadisələri göstərən “Gözəl bahar” (1910) kimi əsərlər məhz bu cəhətdən maraqlıdır.

İki pərdəli “Gözəl bahar” əsəri 1922-ci ilin aprelində Abbas Mirzə Şərifzadənin rejissorluğu ilə Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında da müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulmuşdu. Tərcümə etdiyi “Kimdir haqlı?” (L.N.Tolstoy) və “Qafqaz çiçəkləri” (Botşal) pyesləri inqilabdan əvvəlki Azərbaycan teatrı aktyorları tərəfindən dönə-dönə oynanılmışdır.

1945-1946-cı il teatr mövsümündə A.Şaiqin “Nüşabə” adlı mənzum dramı Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında tamaşaçılara göstərilmişdir. Mövzusunu N.Gəncəvinin “İsgəndərnamə” dastanından aldığı bu əsər üzərində müəllif 1941-ci ildən işləməyə başlamışdır. Əsər Nizaminin 800 illik yubileyi ilə əlaqədar Gənc Tamaşaçıları Teatrında hazırlanmalı idi. Gənclər teatrında o vaxt Nüşabə rolunu oynayan aktrisa olmadığından əsər bir neçə il sonra Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyuldu. Ələsgər Ələkbərov (İsgəndər), Məziyə Davudova və Fatma Qədiri (Nüşabə), Sidqi Ruhulla (Pəhləvan Uluc), Əli Qurbanov (Ərəsdun) və başqa qüvvətli aktyorlar sanballı səhnə obrazları yaratdılar.

A.Şaiq yaxşı bilirdi ki, uşaq və gənclər teatrının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun pedaqoji əhəmiyyətli sənət ocağı olmasıdır. “Həm pedaqoji fəaliyyəti, həm də əsərlərimlə mən gənc nəsli yeni ruhda tərbiyə etmək, ona mədəniyyətimizi, dil və

Yusif Ziyanın bacısı oğlu Hüsəddin Rzayev,
A.Şaiq və M.Cavadov (sağdan sola)

ədəbiyyatımızı öyrətmək məqsədini qarşıma qoymuşam” deyən A.Şaiq teatra gəldiyi ilk gündən etibarən pedaqoji baxımdan bir sıra əməli tədbirlər həyata keçirdi. Teatra məktəblilərdən ibarət fəallar topladı. Həmin fəalların qüvvəsi ilə ailə, məktəb və teatr arasında əlaqə möhkəmlənirdi. Dərsə getməyən uşaqlar məktəbə cəlb edilir, şagirdlərin mütəşəkkil sürətdə teatra gəlmələrinə şərait yaradılırdı.

Teatrda göstərilən əsərlərin daha yaxşı qavranılması üçün tamaşaçılar yaş xüsusiyyətlərinə görə qruplara bölünürdü. Tez-tez disputlar keçirilir, yaradıcılıq görüşləri təşkil edilirdi. Vaxtaşırı teatrda divar qəzeti buraxılırdı. Məktəblərin köməyi ilə ayrı-ayrı tamaşalara aid stendlər düzəldilirdi. Həmin stendlərə müxtəlif tamaşalardan şəkillər, təsvir olunan dövrün geyimləri, qrimləri, hadisə baş verən yerin adət və ənənələri, görkəmli

abidələri, mədəniyyət nümunələri əks olunan fotolar vurulurdu. Abdulla Şaiqin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə yaradılmış maketçilər və eskizçilər dərnəklərində çalışan uşaqlar hər ilk tamaşadan sonra onun bədii maketini və eskizini hazırlayıb sərgidə nümayiş etdirirdilər.

Bütün bu işlərlə yanaşı A.Şaiq teatrın repertuarına xüsusi fikri verirdi. Az müddətdə teatrda “Zorən təbib”, “Molla İbrahim Xəlil kimyagər”, “Qaçaqqlar”, “Xasay”, “Partizan Məmməd” və sair mükəmməl tamaşalar hazırlandı. O həm də teatr üçün əsər yazan yeni-yeni gənc müəlliflərin yetişməsi qeydinə qaldı. A.Şaiqin tərbiyəçi dramaturq kimi Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrında fəaliyyəti kollektivin irəliyə doğru inkişaf yolunu təyin etdi. Rejissor və aktyor kadrlarının yetişməsinə, sənətkarlıq cəhətdən inkişafına güclü təsir göstərdi.

A.Şaiq aktyorlardan rolu sadə və təbii oynamağı, sözlərin aydın tələffüsünü, səhnə hərəkətlərinin və mizanlarının səlisliyinə, dəqiqliyinə fikir verməyi tələb edirdi. O, aktyorluğa böyük qiymət və əhəmiyyət verir, bu sənətlə məşğul olanlara məhəbbətlə yana-

şırdı. Bütün varlığı ilə gənclər kollektivinə bağlı olan ədib bəzi üzdənirəq tənqidçilərlə və bu sənət ocağını “ikinci dərəcəli bir teatr” adlandıran dramaturqlarla az vuruşmamışdı.

Son səhnə əsəri olan “Bir saat xəlifəlik” pyesi hazırlanarkən A.Şaiq ağır xəstə olduğundan teatra gələ bilmirdi. Oğlu Kamal Talıbzadəni məşqlərə göndərər, rejissorun işi, aktyorların oyunu barədə məlumatı ondan alardı. Teatrın baş rejissoru Zəfər Nemətov aktyorlar Yusif Vəliyev, Əliqə Ağayev, Hüseynağa Sadıqov, Susanna Məcidova, Osman Hacıbəyov, Süleyman Ələsgərov və başqaları tez-tez qocaman ədibə baş çəkər, öz işlərindən danışar, ondan lazımı məsləhətlər alardı.

Tərəddüdənmədən demək olarkı, Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının yeni yaradıcılıq yoluna düşməsində, onun həqiqi tərbiyə və sənət ocağı kimi yetişməsində Abdulla Şaiq səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrına Abdulla Şaiqin verilməsinin vacibliyi bir daha aydın hiss olunur. Bu, respublika teatr ictimaiyyətinin, sənətsevərlərin arzu və istəyidir.

***Bu kuzənin torpağı alınmış el bağından,
Balkə də o yapılmış gözəllər torpağından.
Bu torpaqlar altında yaqut dodaqlar yatır,
O nəfəsi duyuram kuzənin dodağından.***

***Dünyada bəxtiyardır əkdiniyi biçənlər,
Bu həyat səhnəsindən vicdan ilə köçənlər.
Biz hər zaman içərkən keçmişini yad eylədik,
Bizi də yad eyləsin bizdən sonra içənlər.***

ABDULLA ŞAIQ. 1946.